

פרק ב' בניין הכוח בהגות הצבאית

בהגות הצבאית נהגו לחלק את מעשה המלחמה הכולל לימבנה צבאות' וניהול מבצעים', או 'ההכנות למלחמה' והמלחמה עצמה'. המושג 'בניין כוח' אינו קיים בצמדי המילים הללו. בחלוקה של 'מבנה צבאות' או 'ההכנות למלחמה' הכוונה היא להגדרה המרחיבה של בניין הכוח כפי שבאה לביטוי במאמר הקודם. דהיינו – כלל עשיית המלחמה, למעט הפעלת הכוח עצמו.

קיימת התעלמות יחסית אצל הוגי הדעות הצבאיים בעת החדשה לגבי 'בניין הכוח' או 'מבנה הצבאות'. היחסיות היא לגבי הפעלת הכוח או 'ניהול מבצעים'. לא קיים פרסום המייחד את הנושא הזה באופן בלעדי, והוא מופיע אצל הוגי דעות שונים באופן חלקי ועל-פי עניין הספר עצמו.

הפרק הזה כולל סקירה קצרה על התייחסותם של הוגי דעות צבאיים בהקשר של בניין הכוח. הסקירה מתבססת בעיקרה על ספריו של עזר גת: **מקורות המחשבה הצבאית המודרנית¹ והתפתחות המחשבה הצבאית במאה העשרים²**, ועל ספרו של יהודה ואלך, תורות צבאיות.³ בחירת הוגי הדעות עצמם נקבעה לשיטתם של שני המחברים שצוינו לעיל.

הסקירה חולקה, מבחינה תקופתית, לעידן שעד תקופתו של קלאוזביץ ולאחרי תקופתו. בתווך אסקור את משנתו, שתובא, ביתר פירוט, בפרק הבא, בגלל היקפה וחשיבותה, בהקשר של בניין הכוח. הסיבה לחלוקה זו נובעת מעצם היותו של קלאוזביץ 'קו פרשת המים' בין שני סוגי צבאות השונים מהותית האחד מהאחר. המקור לשוני בסוגי הצבאות, הוא מניע הגיוס של האנשים אליהם. קלאוזביץ שיקף היטב את התפנית בין התקופה שלפני המהפכות – האמריקנית והצרפתית – לזו שאחריהן.

הצבאות שלפני המהפכות ומלחמות נפוליאון אופיינו כצבאות קטנים שעסקו מפעם לפעם במלחמות ירושה של נסיכויות שונות. החיילים שהרכיבו צבאות אלה היו חיילים מקצועיים, מאומנים היטב – לרוב שכירי חרב ולא דווקא מקומיים.

מי שמימן את הצבא הייתה המדינה, כשלרוב לא היה פער מזוהה בינה לבין כיסו של השליט. אחזקת הצבא הייתה יקרה וכמוה גם המלחמות. עובדה זו פיתחה את אסטרטגיית הזהירות והמתנינות בהפעלת הצבאות. לפני הפעלת הכוח מוצה היטב המשא-ומתן הדיפלומטי, ובסופו של דבר כאשר לא הייתה ברירה והצבא הופעל, זה נעשה לזמן קצר וקצוב. משך הלחימה הותנה בעיקר ביכולת הכספית שקבעה את גבולות השימוש בכוח.

המהפכות באמריקה ובצרפת פתחו את העידן המודרני של הצבאות. היו אלה צבאות המונים של אזרחים שגויסו למטרת המלחמה. גבולות הפעלת הכוח נקבעו מעתה על-פי מידת ההשקעה של כלל משאבי האומה. עובדה זו הביאה לאסטרטגיה אחרת – תוקפנית, נועזת וניידת יותר. המלחמה הפכה להיות לאומית והיא הקיפה במשאביה האנושיים והחומריים את כלל האומה.

קלאוזוביץ התמקם היטב במעבר בין שתי התקופות השונות – זאת של הצבאות השכירים בואך צבאות ההמונים. למרות עובדה בולטת זו, התעלם קלאוזוביץ באופן בוטה מבניין הכוח ולא הקדיש לו את הראייה הרחבה והמעמיקה, כפי שעשה לגבי הפעלת הכוח. טענה זו אינה זקוקה להוכחה מפני שהיא מובאת באופן ישיר על-ידי קלאוזוביץ. אולם, היא זקוקה לביאור ולמענה לשאלה מדוע התעלם מבניין הכוח.

עד קלאוזוביץ

סון טסו

אבי ההגות הצבאית, סון טסו, בספרו: **חכמת המלחמה**,⁴ דן בעיקר בהפעלת הכוח מההיבט של חוכמת המלחמה ולא כיצד מארגנים ומכינים את הכוח לקראת אותו עימות.

סון טסו מונה חמישה גורמי קבע בחוכמת המלחמה. החמישי מהם, והקרוב ביותר לעניין בניין הכוח, הוא **השיטה והמשמעת**: "משמע עריכת הצבא לחטיבותיו, דירוגם של הקצינים, קיום הדרכים שבהן תגיע האפסניה לצבא, והפיקוח על ההוצאות הצבאיות."⁵ אולם, פירוט והסבר של נושאים אלה אינו מובא בספרו. לפחות לא באותה רמת פירוט שהוא מקדיש לתחבולה, טכסיסנות, הפעלת מרגלים ועוד.

סון טסו ייחס חשיבות לחלק של ההכשרה והאימון בבניין כוח צבאי, בדומה לצבאות מודרניים של העת החדשה. כאשר הוא משווה את עוצמת הצבאות, הוא מונה שבעה קריטריונים מבחינים. אחד מהם, הוא תחום האימונים וההכשרה: "איזה צבא חזק יותר? באיזה משני המחנות הקצינים והחיילים מאומנים על הצד המשובח יותר?"⁶

סון טסו לא התעלם מהעול הכלכלי על המדינה שאותו יוצר צבא והקשר שבין הארכת משך הלחימה וריחוקה לגודל ההוצאה: "[...] הרי שיעור ההוצאות בארץ פנימה ובחזית [...] יגיע לסך הכול של אלף אונקיות כסף ליום. זה מחיר הקמת צבא בן מאה אלף איש."⁷

חלקו המכריע של המנהיג, אליבא דסון טסו, הוא בהכנת הצבא: "המנהיג המושלם שוקד על החוק המוסרי, ומקפיד על השיטה ועל המשמעת. וכך ניתנת בידו השליטה על ההצלחה."⁸ תפקידו של המנהיג הוא לוודא את ההצדקה המוסרית שתניע את הגייסות ותפיח בהם רוח לחימה.

במונחים מודרניים של בניין הכוח, התייחס סון טסו לחלוקה ארגונית של הצבא, למבנה מדרגי מחויב המציאות, ללוגיסטיקה במובנה הרחב ביותר ובהתניה שבין גודל ההוצאה על המדינה להתמשכות הלחימה. כן, הגדיר סון טסו את חלקו של המנהיג, שבעיקרו בא לביטוי בבניין הכוח לפני העימות, והפקדתו בידי המצביא הצבאי.

מקיאווולי

ניקולו מקיאווולי (1469-1527) ייחס לכוח חשיבות עליונה בפוליטיקה, מכאן נובעת ההתעניינות הגדולה שלו בצבא. מקיאווולי הקדיש מחקר מיוחד: **על אמנות המלחמה**,⁹ שאותו פרסם בשנת 1521. בספרו זה ניסה מקיאווולי להציג גישה מדעית ליישום שימושי ומעשי של בניית צבא. הדילמה בפניה ניצב, הייתה כיצד לארגן את צבאו. לשם כך הוא ניסה לזקק את לקחי ההיסטוריה הצבאית על מנת ללמוד ממנה וליישם את הלקחים המתאימים לנסיבותיו וצרכיו.

מקיאווולי דן ברכיבים השונים של בניין הכוח הצבאי באופן שיטתי וראוי להערכה. ראש לכול הוא דן ומברר את שיטת הגיוס הראויה; הוא מגבש תפיסת לחימה ברורה הנכונה לשיטת גיוס זו; הוא מחמש את אנשיו ומצייד אותם באמצעי לחימה; הוא קובע את המבנה הארגוני של המגויסים החמושים; ולבסוף, הוא מפרט את ההכשרה ואת האימון של הכוח.

מקיאווולי מעדיף לצבאו את שיטת המיליציה. צבא המיליציה, שהוא צבא האזרחים, המוזעק להגן על המולדת, נראה לו כדרך המועדפת לארגון הצבאי. הוא מסביר ומנמק מדוע צבא המבוסס על אזרחים טוב יותר:

[...] בני כל הרפובליקות והממלכות יהיו אנשים נאמנים, רודפי שלום

ויראי שמים – אנשי צבא לא כל שכן. שהרי מעם מי תתבע המולדת

נאמנות מופלגה, אם לא ממי שמחויב להבטיח לה, כי הוא מוכן

למות עליה [למענה]? מי ישים את השלום בראש דאגותיו, אם לא מי שהמלחמה לבד עלולה לפגוע בו לרעה?¹⁰

הוא אף מציין את הגודל של חמישים אלף חיילים כגודל מיטבי לצבא. תפיסת הלחימה שלו, המתאימה, לטעמו, למיליציה המגויסת, היא חיל רגלים המצויד היטב לחימה בטווח מגע וערוך במבנה עמוק. לשיטתו, מבנה כזה יוכל לשבור בנסיבות רגילות את הסתערות הפרשים העזה ביותר.¹¹ בחירתו בחיל הרגלים נובעת משיטת הגיוס של אזרחים למשימות לחימה. ברור לו שאין הוא יכול להקדיש להם את זמן ההכשרה והאימון, שהם מנת חלקו של הצבא המקצועי. כוח פרשים הוא נדיר יותר, הוא דורש אמצעי לחימה יקר – הסוס – והכשרתו ממושכת. לאחר שמקיאולי קבע את שיטת הגיוס ואת תפיסת הלחימה הבסיסית התואמת, הוא דן בחלקו השני של הספר בחימוש ובאמצעי הלחימה של אותם כוחות: "...סבורני, כי לאחר שנמצאו האנשים, מן ההכרח לזיין אותם."¹² בשלב הבא, לאחר שנמצאו האנשים, נקבעה תפיסת הלחימה ואמצעי הלחימה המתאימים. הוא מפרט את המבנה שבו יש לארגן את אותם אנשים. המודל שלו, הוא הלקח ההיסטורי מהצבאות העתיקים:

[...] בני אדם בלתי מרוסנים ובלתי מאורגנים הם חלשים בהרבה מבני אדם מפוחדים ומאורגנים, שכן הסדר מבריא את הפחד [...] כל אומה, בבואה לערוך את אנשיה למלחמה, הייתה מקימה בתוך צבאה גרעין מרכזי, שמספר אנשיו היה כמעט שווה [...] ששת עד שמונת אלפים איש. הרומאים קראו לו לגיון, היוונים – פלגה, הגאלים – קאטרה והשוויצרים – באטאליונה.¹³

מאקיוואלי דן כאן במה שאנו מכנים 'עוצבת יסוד', כבסיס הרעיון המסדר של השיטה הארגונית אותה הוא מפתח כאן. הוא בונה עוצבה, המקיימת שלמות לחימתית אחת, תוך הישענות על השלמות, סיוע וחיפוי הדדיים, ומיצוי היתרונות היחסיים של אמצעי לחימה מגוונים.

השלב האחרון בהקמת הכוח הצבאי, הוא הכשרתו ואימונו:

[...] עכשיו, כיוון שצידנו את חיל הרגלים [...] הגיע הזמן, כי נעבור לשאלת האימונים ונראה, אילו אימונים נוהגים היו אצל הרומאים. הללו, קודם שהוליכו את חיל הרגלים לקרב, אפילו הקפידו בבחירתו והיטיבו לזיינו, היו נותנים לבם לאימונים.¹⁴

וכאן הוא מפרט את מה צריך לאמן, לשם מה ובאילו שיטות. שיטת הגיוס המיליציונית וההתבססות בתפיסת הלחימה, כתוצאה מקביעת

השיטה, על מרכיב חיל הרגלים, ארגונו בעוצבת יסוד מזוינת היטב, הכשרת האנשים ואימון הכוח – הם משנתו הסדורה של מקיאווולי בבניין כוחו הצבאי.

מונטקוקולי

ריימונדו מונטקוקולי (1609-1680), שקדם לקלאוזביץ, נחשב במאה ה-18 להוגה הדעות הצבאי החשוב, בדומה לחשיבות המייחסים לקלאוזביץ במאתיים השנים האחרונות. הוא היה הוגה הדעות הצבאי המודרני הראשון במעלה.¹⁵ איטלקי שהצטרף לשורות הצבא הקיסרי ההבסבורגי; שירת בשירות פעיל במלחמת 30 השנים; הגיע עד לדרגת פלדמרשל בתפקיד נשיא מועצת המלחמה הקיסרית; ועשה צעדים ראשונים להקמת צבא קבע מקצועי.

מונטקוקולי נטל על עצמו לחבר מחקר מדעי של המלחמה. בנמקו את הצורך בתיאוריה אמר: "[...] אי אפשר להבין היטב את השלם, אם אין יורדים לעומקם של החלקים שמהם הוא בנוי."¹⁶ קלאוזביץ בתורתו נשען על משנתו של מונטקוקולי.

הוא חילק את חיבורו: **המסה על המלחמה**, לשלושה ספרים: הראשון, הוא מחקר מקיף בטיבה של המלחמה בהקשרה הפוליטי; השני, עוסק בניהול המלחמה; השלישי, דן בסיום המלחמה ובהשגת תנאי שלום עדיפים שהיא מטרת המלחמה.¹⁷

החלק הראשון של החיבור, שהוא מענייננו, דן בהכנות המדיניות למלחמה לצד הכנת האמצעים הצבאיים, המחולקים לאספקה, חימוש וכסף, ולצבא עצמו – מדרג הפיקוד ושיטות הגיוס. מונטקוקולי גרס וקבע כי חיילים מקומיים עדיפים על גייסות נוכריים.¹⁸

מונטקוקולי טיפל באופן נרחב ושיטתי בכלל היבטים של המלחמה, על שלושת חלקיה המסורתיים – לפנייה, במהלכה ואחריה. חשיבותו היא בראיית המכלול השלם של מעשה המלחמה ובהגדרת התכלית המדינית שלה. בכך, כאמור, הוא הניח תשתית רחבה לעבודתו של קלאוזביץ.

דה סאקס

מוריס דה סאקס (1696-1759) היה מרשל-גנרל של כל צבאות צרפת ונחשב לאחד מגדולי המצביאים של תקופתו. בספרו: **הרהורים על אמנות המלחמה**, גרס כי "שיטה צבאית מושלמת חייבת להקיף ולהכתיב את כל היבטי המלחמה, עד לאחרון פרטיה."¹⁹

בדומה להוגי דעות צבאיים אחרים, גם דה סאקס הבחין בין החומר לרוח. בחומר, הוא כיוון בעיקר לשלב המכין של המלחמה או בלשוננו לבניין הכוח הצבאי;

וברוח, הוא כיוון להפעלת הכוח בעת לחימה: "...בטרם ארחיב את הדיבור על חלקיה הנעלים של המלחמה, יהיה צורך לטפל בפחותים מהם וכוונתי כאן היא לעקרונות האמנות." בדומה לאדריכלות, למשל, בקיאות בעקרונות הבסיסיים, היא תנאי מוקדם לפעולתו של שאר הרוח. לכן, עסק החלק הראשון של ספרו ב'פרטי' הארגון הצבאי, המערך הקרבי, החימוש, ואילו החלק השני עסק בנושאים 'הנשגבים' של המלחמה.²⁰

דה סאקס הבין כי העיסוק במלחמה מקיף את ההכנות ואת ניהול המלחמה. הוא ידע גם לשייך ערכים של 'עיסוק בפרטים' של ההכנות מול החלק 'הנשגב' של ניהול המלחמה עצמה. בחלק הראשון שולטים יותר העקרונות המדעיים ואילו ניהול המלחמה כפוף בעיקר לשאר הרוח של המצביא.

מזרואה

פול ז'ידון ז'ולי דה מזרואה (1719-1780) היה לוטננט-קולנל בצבא הצרפתי כשפרסם את ספרו: **קורס תיאורטי, מעשי והיסטורי בטקטיקה**. הוא המשיך את דה סאקס ושכלל את המסגרת האינטלקטואלית של שני חלקי המלחמה: "[...] המכאני גרידא, הוא החובק את הרכב הגייסות וסידורם, עם אופן החניה, המסע, התמרון והלחימה [...] ואותו אפשר לגזור מעקרונות וללמד לפי כללים; האחר נשגב לגמרי ומצוי כל כולו בראשו של המצביא [...]".²¹

ההבחנה בין החלק המדעי של המלחמה לחלק הרוחני שלה היא מעניינת כשלעצמה, בעיקר כשהחלק המדעי הוא נחלת בניין הכוח, והרוחני נופל בחלקה של הפעלת הכוח. אם החלק הראשון הוא מדעי, אזי אפשר וצריך לחקור, ללבן ולהוציא ממנו הכללות שישמשו את העושים במלאכה. החלק השני, הוא רוחני ופרי הגאונות של המצביא בשדה הקרב.

פון בילוב

אדם היינריך דיטריך פון בילוב (1757-1807), קצין פרוסי זוטר שפיתח קריירה קצרה בת שבע שנים כתיאורטיקן צבאי. חידושו ותרומתו העיקריים היו בכך שהציע מתכונות מבצעים המתבססת על חישובים גיאומטריים.

משנתו של בילוב קועקעה עם הצלחותיו של נפוליאון בשדה הקרב. בילוב הטיף להכרעה באמצעות פגיעה בקווי השיירות והאספקה, בעוד שנפוליאון הציב את קרב ההכרעה במרכז הלוחמה. כמו כן, החישובים הגיאומטריים התיאורטיים שלו לא תאמו לביצועים בשטח של מלחמות נפוליאון.

חשיבותו של בילוב בסקירה זו, היא בהתייחסות המתריסה כלפיו מצידם של הבאים אחריו – זיומיני וקלאוזביץ. אפשר להבין ולפרש את משנתם על רקע התנגדותם הנחרצת לתיאוריות הגיאומטריות והסכמתיות של פון בילוב.

זיומיני

גנרל אנטואין אנרי זיומיני (1869-1779), שכיר חרב שוויצרי, שהיה שלישי המרשל הצרפתי ניי כשנלחם בפרוסים. השתתף במלחמת ספרד. לא זכה לתפקיד פיקודי אצל הצרפתים וכתוצאה מכך עבר לצד הרוסי, וגם שם לא העניקו לו פיקוד עצמאי בחזית. עד סוף ימיו שירת בצבא הרוסי. נטל חלק בייסודה של האקדמיה הצבאית בפטרסבורג; שימש כיועץ צבאי ליורשי העצר הרוסיים, ונפטר בשיבה טובה ליד פריס, כגנרל רוסי בכיר. זיומיני הוא בן תקופתו של קלאוזביץ והיה בר-פלוגתא שלו, בטענה שתורתו של קלאוזביץ "[...] יותר משהיא חושפת אמיתות – הריהי יוצרת ספקות."²²

זיומיני התלבט בין ההיבטים המדעיים של המלחמה לאמנות המלחמה. הוא יצא חוצץ כנגד משנתו של פון בילוב על עודף הסכמתיות שבה ועל היותה מושתתת על הוכחות מדעיות. יהודה ואלך מותח ביקורת על זיומיני בכך, שלמרות טענותיו הוא עצמו לא השתחרר מהן: "[...] אם נעקוב בקפידה אחר 'התסקיר על אמנות המלחמה' שלו, נגלה מיד כי דווקא הוא מרבה לדבר על מדע המלחמה ולא על אמנות המלחמה."²³

זיומיני חילק את מדע המלחמה לשישה רכיבים: מדיניות המלחמה; האסטרטגיה או האמנות להנחות את שפעת הגייסות לזירת המלחמה; הטקטיקה הגבוהה של המערכות והקרבות; הלוגיסטיקה או יישום מעשי של אמנות הנעת הגייסות; אמנות ההנדסה והטקטיקה הזעירה.²⁴ זיומיני לא הרבה לעסוק ב'מבנה הצבאות' ו'פיתח מתכונת מבהירה, חודרת ופורייה לדפוס חדש של ניהול המבצעים."²⁵

באסטרטגיה ובלוגיסטיקה אפשר לראות את היסודות החלקיים במשנתו של זיומיני לבניין הכוח הצבאי: "[...] האסטרטגיה היא האמנות לנהל מלחמות על גבי מפות, האמנות להקיף את זירת המלחמה בכללותה [...] והתחזוקה, ככלות הכול, אינה אלא המדע המלמד להכין ולהבטיח את יישומם של כל יתר הרכיבים."²⁶ זיומיני התייחס גם לשיטת הגיוס הרצויה בעיניו: "קיווה שמלחמת העם המשלהבת רגשי אנוש תישאר בגדר תופעה בודדת. מלחמה חייבת להיות עסקו של הצבא הסדיר בלבד."²⁷ כלומר, למרות השתתפותו האקטיבית בחיזיון של הפעלת צבאות המונים, גרס זיומיני שהמלחמה היא עניין לבעלי מקצוע ולא להמון משולהב.

אחרי קלאוזביץ

מולטקה

הלמוט קארל ברנהארד פון מולטקה (1800-1891), דני שהתגייס לצבא הפרוסי, מונה לרמטכ"ל הפרוסי בשנת 1858. הצליח לגרום לשינוי ארגוני שנתן בידי הרמטכ"ל את הסמכות, בשם המלך, להפעלת כוחות בלחימה. הוא עשה זאת בהצלחה במלחמת גרמניה-צרפת ב-1870.

מולטקה החשיב מאוד את שלב 'ההכנות למלחמה' ותלה בו חלק ניכר מהיכולת להצליח בשדה הקרב: "[...] ואלו ישיגו אל נכון את התוצאה המקווה – אם הגייסות מצויים בכוננות מלחמה [...]".²⁸ את דבריו אלה הוא פרסם ב'**ההוראות למפקדי גייסות בכירים**' בשנת 1869, לאחר התנסות קרבית בהפעלת ארמיות בשדה הקרב. מולטקה ציין גם את האיזון, בעיניו, של אמנות המלחמה מול מדע המלחמה. הוא אמר: "[...] כך נהפוך את המלחמה לאמנות – לאותו סוג של אמנות, שמדעים רבים משרתים אותו [...]".²⁹ תפיסה זו מצביעה על גישה פרגמטית, המשלבת בין גאוונות המצביא האינטואיטיבית לבין הצורך להיעזר ולהשתמש בכלים מדעיים היכן שאפשר וצריך.

ראייתו המקיפה והכוללת לגבי המלחמה באה לידי ביטוי גם בהשקפתו הנחרצת לסיומה המהיר של הלחימה:

ניהול המלחמה מאופיין כיום בשאיפה להכרעה מהירה ומרשימה. גודל הצבא, קשיי הזנתו, ההוצאות הרבות בעקבות מצב הכוננות החמושה, הפגיעות במסחר, בתחבורה, במלאכה ובחקלאות, ארגונים התכליתי של הצבאות וקלות כינוסם – כל אלה תובעים סיום מהיר של המלחמה.³⁰

בדיון הבלתי פוסק והבלתי נמנע בין צבאות ההמונים לצבא מקצועי, תמך מולטקה באפשרות והעדפה של צבא מקצועי ונימוקיו עימו:

[...] התקוממות משופעת באמצעים בלתי מוגבלים וברוח פטריוטית, כזאת של הצרפתים, לא החזיקה מעמד מול יחידה צבאית אמיצה ומאומנת, ולו גם הקטנה ביותר [...] מן הראוי שתשכנע את אלה המטיפים לחימוש העם, שהרי שפעת אדם מזוינת אינה עדיין צבא, וברבריות היא להובילה למערכה.³¹

שליפן

פילדמרשל אלפרד הרוזן פון-שליפן (1833-1913), מונה לרמטכ"ל צבא גרמניה בשנת

1891, כיוורשו של מחליפו של מולטקה. שליפן עסק בבעיה שנבעה מהמעבר לצבאות ענק, בעקבות חובת הגיוס הכללית. צבאות אלה העמידו את הפיקוד בפני בעיות שלא היו כדוגמתן קודם.³² הוא הבין כי צבאות ההמונים, והקושי בהפעלתם הם הבעיות המשמעותיות ביותר בעידן המודרני. הוא דן בשאלה האם ייתכן עוד לנהל צבאות מודרניים כסדרם ולארגן את הספקתם.

בהתייחסו לדיון על גודל הצבא אמר שליפן: "בשלהי המאה הקודמת האמינו שגודלו של צבא לא צריך לעלות על 40 אלף חייל, אולם נפוליאון סתר השקפה זו, כשאירופה קופאת נכחו בבהלה." הוא העיר בלגלוג על כל מי שרצה לצמצם את גודל הצבא: "ביסמארק טוען עתה כי 200 עד 300 אלף חיילים הם השיא. הצבא הגרמני בשנת 1870 מנה יותר מכפליים, וביסמרק לא התלונן על מספרנו 'המופרז' כשצרנו על פאריז."³³

גם שליפן כמולטקה, קודמו לתפקיד הטיף למלחמה קצרה ומכריעה בעיקר מסיבות כלכליות הנובעות מהגידול בצבאות והעול הכפול שהן מטילות על המדינה: "אין לנקוט אסטרטגיה של התשה, כאשר החזקת מיליונים, של חיילים דורשת הוצאת מיליארדים (של מארקים)."³⁴

די פיק

שארל ז'אן ז'אק ז'וזף ארדאן די פיק (1821-1870), קצין צרפתי שהשתתף במלחמת קרים, שם נפל גם בשבי. השתתף בלחימה באלג'יריה ונהרג כמפקד חטיבת חי"ר במלחמת צרפת-פרוסיה. הרבה להרהר בתופעת המלחמה ואף כתב על כך בפרסום שיצא רק אחרי מותו.

כמו רבים אחרים גם די פיק הצטרף לדיון על הגודל הרצוי של הצבא. לדעתו, אין ערך לצבא גדול, ועדיף צבא שאפשר לסמוך על העמידות והנחישות של חייליו: מה ערכו של צבא בן 20,000, אם רק מחציתם נלחמים, ואילו הנותרים מוצאים מאה דרכים להעלים את עצמם? מוטב שיהיו מלכתחילה 10,000 איש שאפשר לסמוך עליהם.³⁵

הוא דגל בצבא מקצועי ואיכותי שניתן לסמוך עליו. הרציונאל שהוביל אותו הוא שהמרכיב החשוב בקרב, הוא החוסן הנפשי של החייל. חוסן זה יושג רק באמצעות משמעת, אימון ואחוות לוחמים. כאשר אלמנטים אלה זקוקים לזמן ולניסיון המצטבר על מנת שיהפכו את הלוחם והיחידה הצבאית שלו לכוח יעיל ואפקטיבי. הוא אף נקב בפרק הזמן הדרוש של שלוש עד ארבע שנים על מנת לעמוד ביעד של יצירת יחידה לוחמת ומלוכדת.

היכולת להכשיר את הלוחם היא שהנחתה אותו בהצעה למודל של צבא משולב בסוגי שירות שונים. המענה הנדרש אל מול הצבא הפרוסי המתעצם הביא אותו לפשרה של דגם הצבא המשולב. הדגם המשולב יכול לצבא קבע מקצועי, עתודות מילואים ומגויסי חובה לפרק זמן קצר של חמישה חודשים. הוא האמין בהכשרות המוקדמות כבסיס להתפתחות הצבא: "אין לצבא חוסן ממשי אם לא התפתח ממוסד חברתי."³⁶

כמו קלאוזביץ ואחרים בשעתם, גם די פיק האמין בעליונות האדם כמרכיב העיקרי בעוצמה של הכוח הצבאי:

המערכה היא היעד הסופי של הצבאות, והאדם הוא המכשיר העיקרי במערכה. שום דבר הנוגע לצבא – כוח-אדם, ארגון, משמעת וטקטיקה... לא יתואר תיאור מובן, אלא אם כן הוא מבוסס על ידיעה מדויקת על המכשיר העיקרי, כלומר האדם, מצב רוחו והמוראל שלו בשעת קרב.³⁷

זאקט

גנרל אוברסט הנס פון-זאקט (1866-1936), פירק את צבא גרמניה והקים את ה'רייכסוואר' – הצבא הגרמני שהוקם ונבנה במגבלות חוזה ורסאי בתום מלחמת העולם הראשונה. זאקט היה איש המעשה והביצוע, ואת עיוניו התיאורטיים הוא פרסם רק לאחר פרישתו מהצבא בשנת 1926.

זאקט, היה שותף לדיון המתמשך בין שתי התפיסות, זו של צבא ההמונים וזו של צבא מקצועי. הוא העדיף את הצבא המקצועי הקטן על פני צבא ההמונים. ייתכן, שמניעיו להעדפה נבעו מהמגבלה שהוטלה על צבא גרמניה בעקבות מלחמת העולם הראשונה. זאקט, כמו אחרים שאף לצבא גדול ואיכותי, אולם ההנחה הייתה שדבר זה הוא בלתי אפשרי והוא היה מוטרד מהירידה המתמשכת באיכות: "[...] עד היכן ניתן להשלים עם ירידת איכות החיילים, לטובת הגדלת מספרם." כאשר הסיבה לכך היא: "[...] בצדק אפשר לדבר על נקודת שיא בניצול שפעת האדם; האפשרויות של חובת השירות הכללית נוצלו כמעט כליל." כלומר, גם זאקט חיפש (ובמקרה הפרטי שלו הוא מצא – במגבלת מאה אלף החיילים) את נקודת האיזון המתאימה לגודל הצבא. כאשר הציג זאקט, באופן משכנע, שעבר זמנם של צבאות ההמונים הוא אמר: "[...] הסיסמה, שהאלוהים צועד תמיד עם הגדודים החזקים, בלבלה מוחות רבים..."³⁸

אולם, זאקט כאחרים, לא יכול היה להתעלם מצורכי ההגנה המידיים שיש לכל

מדינה. לכן, במשנתו הסופית הוא הוסיף לצבא המקצועי את צבא החובה המיועד להגן על הארץ. צבא הקבע משימתו היא, לכל הפחות, להגן בפני התקפת פתע, להיות גרעין מקצועי קבוע להכשרת צבא החובה ורענון תקופתי נדרש. צבא החובה יעבור הכשרה קצרה, הוא אינו מיועד למלחמת תנועה וייעודו העיקרי הוא: "[...] למלא את חובת ההגנה על המולדת, ולהשלים באותו זמן על-ידי חלקיו המובחרים את צבא השדה הלוחם ללא הפוגות."³⁹

לגבי אמצעי הלחימה, החיל זאקט את התפיסה שלפיה "ככל שהצבא קטן יותר, כן יקל לציידו בחימוש מודרני, ואילו הספקה קבועה של חימוש כזה לצבאות מיליונים הופכת למשימה בלתי אפשרית."⁴⁰ תפיסה זו הוליכה למסקנה שיש לפתח דגמי נשק בסיסיים, ולהידבר עם התעשייה שבשעת הצורך תעבור לייצור המוני של אותם דגמים. זאקט קבע גם, שיש לוותר על תחכום בייצור ההמוני כדי לקצר את משך הייצור.

זאקט, כמו פולר ולידל הארט הציג את האנטיזה לתפיסת צבאות ההמונים של קלאוזביץ, ובהמשך עם היישום המתאים של שליפן. מצדדי הצבא המקצועי הקטן נחרדו מהטבח ההמוני שהוא נחלת 'האומה החמושה או המגויסת', כפי שחזו אותו במלחמת העולם הראשונה. אולם, הרייכסוואר שבנה זאקט היווה תשתית מצוינת, במגבלות חוזה ורסאי, לצבא גרמניה של מלחמת העולם השנייה.

לודנדורף

הגנרל הגרמני אריך לודנדורף (1865-1937) השתתף במלחמת העולם הראשונה כראש מטה פיקוד המזרח. תביעתו ב-1918, לפתוח במשא-ומתן לשלום הביאה לפרישתו מן הצבא. הוא השתתף בפוטש של היטלר במינכן, הוצע לנשיאות מטעם המפלגה הנאצית, ולא זכה.

לודנדורף העלה והקצין את רעיונו המופשט של קלאוזביץ בדבר המלחמה הטוטאלית לפסים מעשיים, שלא ביטאו נכון את הרעיון ואת הטכניקה הפילוסופית אליה כיוון קלאוזביץ. לודנדורף הבין היטב את משמעות המאמץ המלחמתי כמבטא את סך-כול המאמצים הלאומיים בהכנות למלחמה, בניהולה ובפריסתה על כל מגוון המאמצים הלאומיים הנדרשים. הוא הגיע למסקנות קיצוניות ומרחיקות לכת בדבר ריכוז כלל ההכנות והמאמצים, לפני המלחמה ובמהלכה בידי המצביא הצבאי:

כדי לתאם בין מאמצי המלחמה השונים ולייעלם, תנוהל המלחמה הטוטאלית בידי סמכות מרכזית [...] סמכות זו חייבת להימצא בידי המצביא העליון, אותו יש למנות למשרתו הרמה עוד בימי שלום, כדי

שיוכל לפקח על ההכנות למלחמה בכל תחומי החיים. כך יוכל לוודא, אם כל המשאבים הלאומיים הועמדו לרשות הצבא. המצביא לא זו בלבד שיפקד על הכוחות הלוחמים ויכוון את ההכנות הצבאיות למלחמה, אלא אף יפקח על האוצר, המסחר, הייצור, החינוך הלאומי ובמיוחד על תיאום התעמולה.⁴¹

חזונו של לודנדורף אכן מומש בגרמניה, אך לא בדיוק כפי שצפה. במקום שהמצביא יקבל סמכויות טוטאליות, כפי שהוא הציע, היטלר השתלט על המצביאים.

לידל הארט

סר באזיל הנרי לידל הארט (1895-1970), שעליו אמר יגאל אלון בהקדשה לתצלום "הסרן – מורה הגנרלים", פרש משירות פעיל בצבא הבריטי בשנת 1927 לאחר פציעתו במלחמת העולם הראשונה שאפשרה לו לשרת בתפקידים קלים. במסגרת זאת, פרסם ספרי הדרכה צבאיים. לאחר פרישתו שימש ככתב צבאי. בשנת 1937 היה לידל הארט יועץ פרטי לשר המלחמה, למשך שנה אחת. כתביו של לידל הארט וההערכה הרבה שרכשו לו, זיכו אותו בתואר האבירות.

אפשר להגדיר את לידל הארט כאבי תפיסת בניין הכוח הצבאי המודרני. בתפיסתו את בניין הכוח הצבאי, הוא מיצה את כל החידושים הטכנולוגיים והתופעות בעידן הנוכחי. המודרניזציה, שבאה לידי ביטוי בהופעת המטוס והטנק, היא שגירתה אותו כנראה ליצור משנה שלמה שתבטא יכולות חדשות אלה.

לידל הארט בניגוד לקלאוזביץ, יצר הבחנה אחרת בין האסטרטגיה לטקטיקה, בהגדירו את האסטרטגיה: "אמנות חלוקת האמצעים הצבאיים ויישומם – להגשמת תכלית המדיניות. שכן אין עניינה של האסטרטגיה אך ורק בהנעת הכוחות [...]". הטקטיקה לעומתה מוגדרת כך: "[...] כאשר הפעלת המכשיר הצבאי מגיעה כדי שלב הלחימה בפועל, אזי ההיערכות לקראת פעולה ישירה כזאת, והשליטה עליה, מכונות 'טקטיקה' [...]". הוא לא הסתפק בחלוקה זו, ולרמה האסטרטגית הוא הוסיף את האסטרטגיה-רבתי, שהשלימה והקיפה את כלל מעשה המלחמה:

"[...] על האסטרטגיה רבתי לחשב את עוצמת המשאבים הכלכליים ועוצמת כוח האדם של האומה ולפתחן, כדי לקיים את הזרועות המזוינים. כך עליה לעשות גם לגבי כוחות הנפש וכוחות הרוח [...] אסטרטגיה רבתי חייבת גם לווסת את חלוקת האמצעים בין הזרועות השונות, וכן בין הזרועות לבין התעשייה [...] הצלחה באסטרטגיה מותנית בראש וראשונה בהערכה ובהתאמה נכונות של המטרות

והאמצעים [...].⁴²

כלומר, לידל הארט, בניגוד לקלאוזביץ הקיף את כלל תופעת המלחמה. הוא ידע לסווג ולחלק אותה כך שיהיה ברור מי אמור להיות אחראי למה, ומה חלקו ותרומתו של כל גוף לנושא. בהקשר של בניין הכוח, התפיסה כפי שטבע אותה לידל הארט, היא התפיסה המקובלת גם כיום.

הטנק, היה אחד מגורמי הגירוי לעיצוב משנתו והגותו של לידל הארט. מיצוי היתרון שלו כאמצעי לחימה נייד, משוריין ובעל יכולת ייצור אש גבוהה, הביאו אותו להתעמקות בנושא עד לרמה של בניית מסגרות לחימה מיטביות, מבחינת גודלן והרכב הכוח, למיצוי יתרונות הטנק. הוא חזה את הקמת הצבא החדש שיתבסס על המיכון. השלב הראשון הוא הקמת דיביזיה של הדגם החדש. היא תכלול את כל האלמנטים הממונעים – טנקים כבדים ובינוניים, גדודי חי"ר על נגמ"שים, ארטילריה ממוכנת ולוגיסטיקה ממונעת. דיביזיה כזאת תהיה קטנה יותר במספר חייליה אך עוצמתה וניידותה יהיו גבוהים יותר. לידל הארט הטיף להקמת ובניית כוח מאוזן שלרכיביו השונים יכולות דומות בתחום הניוד והמיגון, כך שיהיה אפשר למצות באופן מיטבי את היתרון הטמון בטכנולוגיה המודרנית.

לידל הארט דגל בצבא עילית מקצועי. האומה האוחזת בנשק תוחלף בצבא קטן של מקצוענים. קביעה זו נסמכה על שיקולים תפיסתיים שמצד אחד ממצים את היכולות החדשות ומצד שני נותנים מענה להלכי הרוח המודרניים. שיקולים אלה הביאו אותו ל'אסטרטגיה של גישה עקיפה', הטוענת כי התנגשות הכוחות המכרעת בקרב הגדול תוחלף באמצעים עקיפים. האמצעים העקיפים הללו כוללים גם את התקדמות הטכנולוגיה, פיתוח הכוח האווירי, היכולת לצלוח מכשולים ביבשה עם מיגון גבוה, והגדלת יכולת ההשמדה. לכן, אין צורך וטעם להחזיק בצבא המונים. מבנה הצבא המוצע על ידו, הוא ביטוי להשקפותיו, והוא תואם לחלוטין את הצבא הבריטי:

[הוא] התנגד לגיוס החובה המונח בשורש צבאות ההמונים. הוא חפץ בצבא קטן של מקצוענים, שניתן יהיה למכן אותו במלואו ולאפשר לו לנצל היטב את הטכנולוגיה המודרנית [...] על הצבא הזה יהיה אפשר להוסיף צבא מתנדבים מיליציוני. שאר תושבי הארץ יישארו במקומם ויעסקו על הצד הטוב ביותר בייצור הציוד הדרוש למלחמה מודרנית⁴³

נימוק פרקטי להתנגדותו לצבא המונים היה: "יש לאנגליה די והותר מתנדבים ואין היא זקוקה לגיוס החובה." נימוק נוסף, היה המחסור בציוד וכן, שהמשאבים

שיופנו לצייד את צבא ההמונים יהיו על חשבון המיכון. ומעל כולם, הנימוק האידיאולוגי: "חוקתנו מעוגנת זה מאות בשנים ברעיון ההולך וצומח בדבר חירות הפרט [...] במשך זמן מה, במאה שעברה, הייתה למופת שהצבנו השפעה הולכת ומתרחבת [...]".⁴⁴

התפתחות ההגות הצבאית המודרנית בתחום בניין הכוח

את התפתחות ההגות הצבאית המודרנית בתחום בניין הכוח אפשר לחלק לארבעה שלבים:

השלב הראשון, המתוארך בראשיתה תקופת ההשכלה והמיוצג על-ידי מונטסקוקולי ודה סאקס, אופיין בראייה המקיפה והשלמה של העיסוק במלחמה – הן מהכיוון של בניין הכוח והן הפעלת הכוח;

בשלב השני, ההתעניינות עוברת בעיקרה מ'מבנה הצבאות' או 'בניין הכוח' ל'ניהול המבצעים' או 'הפעלת הכוח'. שלב זה מאופיין בהתעמקות ברכיב החומרי של חלק זה של אמנות המלחמה. שלב זה מגיע לשיאו במשנתו של פון בילוב ובהמשך ז'ומיני, והוא מתפרס ומבטא את האסכולה הצבאית המרכזית של תקופת ההשכלה;

השלב השלישי, מבטא את התקופה הרומנטית ומייצגו הנאמן הוא קלאוזביץ, הממשיך לשים את הדגש על 'ניהול המבצעים' אולם תוך הבלטת הממד הנפשי שבו ולא החומרי, תוך התעלמות מכוונת מבניין הכוח הצבאי;

השלב הרביעי, אותו מייצג לידל הארט באופן הבולט ביותר, מבטא את תופעת המלחמה כשלמות אחת של בניין והפעלת כוח, ובכך הוא סוגר את המעגל עם הוגי הדעות הצבאיים הראשונים של תקופת ההשכלה.

להתפתחות המחשבתית הזאת נלווית התפתחות מושגית מעניינת ההולכת בד בבד עימה. התפתחות זו היא בשינוי המושגים – 'אסטרטגיה' ו'טקטיקה' וקשרי הגומלין ביניהם.

שלב א': הראייה השלמה

מונטסקוקולי נחשב במאה ה-18, בדומה לחשיבותו של קלאוזביץ במאתיים השנים האחרונות,⁴⁵ כמייצג התקופה המוקדמת של ההשכלה ואת הגישה הכוללת למדע המלחמה. מבהיר זאת מונטסקוקולי עצמו:

[...] רבים בימי קדם ובעת החדשה כתבו על המלחמה. אלא שרובם לא חצו את גבולות התיאוריה. כאשר שילבו אחדים את התיאוריה עם יישומה, ביקשו לעבד רק אחד מחלקי השדה הרחב הזה [...].

מונטקוקולי לא רק הטיף אלא הוא בעצמו ניסה להקיף את כל תופעת המלחמה ולהסבירה מבלי לוותר על אף חלק שלה ונימוקיו עימו: "[...] אי אפשר להבין היטב את השלם, אם אין יורדים לעומקם של החלקים שמהם הוא בנוי."⁴⁶ חלקי השלם, עליהם דן מונטקוקולי, הם החלקים שהוכרו גם מאוחר יותר על-ידי הוגי הדעות הצבאיים – המדיניות המספקת את המסגרת הכללית, ההכנות הצבאיות ובכללן בניין הכוח וארגונו, קיום הצבא, ניהול המלחמה והשגת השלום. את הגותו זו כתב מונטקוקולי בשנת 1643, בחיבורו **המסה על המלחמה**. גם המייצג השני של תקופה זאת, דה סאקס, מחזיק באותה גישה ובאותה דעה שלפיה שיטה צבאית מושלמת חייבת להקיף את כל היבטי המלחמה. קלאוזביץ, מטעמיו, שפורטו לעיל, ביקר את קודמיו. אם כוונתו הייתה למונטקוקולי אזי הביקורת לא הייתה מוצדקת:

בעבר שימשו המונחים 'אמנות המלחמה או 'מדע המלחמה' לציון בלעדי של מכלול הידע והמיומנות הנוגעים לגורמים החומריים. תכנון כלי נשק, ייצורם והשימוש בהם...ארגונו הפנימי של הצבא ומנגנוני תנועתיו, הם עיקרם של אותם ידע ומיומנויות. כל אלה תורמים לביסוסו של כוח לוחם אפקטיבי.⁴⁷

מההיבט של ההתפתחות המושגית, הוגי הדעות הראשונים של תקופת ההשכלה השתמשו במונח 'טקטיקה', במשמעותו היוונית המקורית, דהיינו – שיטה לארגון הצבא והמערך הקרבי. המונח 'אסטרטגיה' עדיין לא היה בנמצא.

שלב ב': המעבר ל'ניהול מבצעים' – הממד החומרי

השלב השני בהתפתחות העיסוק התיאורטי בבניין הכוח, מאופיין דווקא בנטישת העיסוק בתחום זה לכיוון 'ניהול המבצעים' – ההתמקדות הייתה בחלק החומרי של ניהול המבצעים. בתקופת ההשכלה הכירו בקיומו של היסוד הנפשי. אולם, יסוד זה הוא חמקמק ומשתייך לחלק הנשגב של המלחמה. הוגי הדעות השונים חיפשו את השליטה האינטלקטואלית, ולכן לא מצאו טעם לדון בהרחבה בכוחות הנפשיים. עם זאת, הם עשו ניסיון למשטר את החלק החמקמק הזה, ומכאן התפתחו התיאוריות הגיאומטריות.

בימי השיא של תקופת ההשכלה, במחצית הראשונה של המאה ה-18, החדירו הוגי הדעות הצבאיים את השקפת עולמה גם לתחום המלחמה. הטענות העיקריות היו שהמלחמה כפופה לשרירותיות, לדעות קדומות, לאי סדר ובלבול. את הדברים הללו יש להחליף בניתוח שיטתי וביקורתי, במונחים מוחלטים ואוניברסאליים, שיגשרו

על השינויים בנסיבות. "ארגון הצבאות וניהול המלחמות יהפכו אפוא לתחומי מחקר מסודרים, בעלי עקרונות תיאורטיים ברורים."⁴⁸ הגעה לכללים ולעקרונות האוניברסאליים היא תוצאה של המחקר ההיסטורי שהתבסס על המערכות שנוהלו בעבר. עם זאת, הודגש כי הכללים והעקרונות טעונים יישום נסיבתי, שהוא שאר רוחו היצירתי של המצביא. זאת, בניגוד גמור להוגי הדעות הצבאיים הראשונים של ההשכלה שגרסו כי חייבת להיות שיטה צבאית מושלמת שתקיף ותכתיב את כל היבטי המלחמה.

בילוב השלים את העתקת ההתעניינות באסכולה הצבאית של ההשכלה ממבנה צבאות לניהול מבצעים.⁴⁹ הוא טען כי גילה את סודה המתמטי של האסטרטגיה וביסס אותה כמדע. טענתו הכללית הייתה שצבא תוקף ומתקדם לעבר יעדו, יוצר צורה גיאומטרית של משולש שבסיסו הוא מערכת האספקה בעורף וקדקודו הוא היעד. בילוב טען כי אפשר לקבוע בדיוקנות מתי ההתקדמות נעשית לא בטוחה לתוקף ומקלה על המגן. לפיכך, על-פי אמירתו: "המלחמה לא תיקרא עוד אמנות, כי אם מדע [...] כל אחד ואחד יהיה מסוגל להבינו וליישמו [...]".⁵⁰ ההתעניינות עברה לחיפוש היחס שבין תנועה צבאית למרחב. בילוב סיפק את המענה כשיגילה את היסודות המתמטיים לכך ואף ידע לחשב אותם בדיוקנות גבוהה.

ההשכלה, בחיפושה העיקש אחר רציונאל ברור, העתיקה את תשומת הלב לתחום הנשגב של המלחמה – לניהול המבצעים – ביחד עם כלים תבוניים חדשים שנמצאו. כלים אלה הולילו לעיסוק בצד החומרי של התופעה, לא מתוך אי הכרת הממד הנפשי, אלא, משום שאין טעם לעסוק בו. החלק של 'ארגון הצבאות' כבר לא היה חדש ונראה כי הוא מוצה ולא מהווה עוד אתגר לפיצוח תופעת המלחמה. הוגי הדעות הצבאיים של ההשכלה גרסו כי פרטי הארגון הצבאי וההיערכות הם עניינים מכאניים, בעוד שניהול המבצעים הוא עניין הפכפך ולכן הוא מצוי בתחום ההשראה של המצביא.

הוגי הדעות הצבאיים של ההשכלה לא ראו תועלת בעיסוק המרובה בגורמים הנפשיים, הלא מוחשיים והבלתי צפויים, שכן עיסוק כזה לא היה מסוגל לספק תוצאות מעשיות. הם כן הכירו באותם גורמים ובחשיבותם, אולם שייכו אותם לחלק הנשגב של העיסוק במלחמה.

זאת הייתה משאת הנפש של הוגי הדעות הצבאיים בתקופת ההשכלה – להעמיד את היגיון המבצעים על בסיס מדעי קשיח ומדויק. קלאוזוויץ שינה זאת.

המעקב אחר ההתפתחות המושגית המקבילה מצביע על כך שבמחצית השנייה של המאה ה-18 החלו להשתמש ב'טקטיקה' כמונח כוללני לאמנות המלחמה בשלמותה.

בשלב זה, הטקטיקה הקיפה לא רק את הרמה האסטרטגית (מונח מאוחר יותר) אלא גם את ניהול הקרב עצמו. רק בסוף המאה, אצל בילוב, הועתק מרכז הכובד של המושג למשמעותו הנוכחית – אמנות ניהול הקרב.⁵¹ מזרואה חילק את אמנות המלחמה לשניים: חלקה האחד, "המכאני גרידא, הוא החובק את הרכב הגייסות וסידורם, עם אופן החנייה, המסע, התמרון והלחימה [...] ואותו אפשר לגזור מעקרונות וללמד לפי כללים";⁵² החלק השני, הוא ניהול המבצעים. עבורו טבע מזרואה ב-1777 את המושג 'אסטרטגיה'. בילוב חילק את ניהול המבצעים בין אסטרטגיה וטקטיקה.

שלב ג': המעבר ל'ניהול מבצעים' – הממד הנפשי

הרומנטיקה, תנועה אינטלקטואלית שבאה לאחר ההשכלה, שמה את הדגש על מורכבות המציאות וגרסה כי לא ניתן לצמצם אותה לנוסחאות מופשטות. זאת, מאחר שהמציאות כפופה לרגשות, ליצירתיות ולנסיבות היסטוריות. בתקופת ההשכלה נשענה התיאוריה על כללים ושאר רוח. במהלך המאה ה-18 הדגש עבר לכיוון שאר הרוח החופשי והיצירתי. עם התפתחות תפיסתו של הפילוסוף עמנואל קאנט, הוחלפו ההדגשים. שאר הרוח הפך להיות המקור הבלעדי של כל יצירת אמנות, כפי שניסח זאת קאנט: "שאר הרוח הוא הכישרון המעניק את הכלל לאמנות [...] כישרון ליצירת הדבר שאי אפשר לתת לו שום כלל מפורש."⁵³

קלאוזוביץ, כמייצג ומניח הבסיס העיקרי להגות הצבאית המודרנית, מצא בתיאוריה של האמנות דגם לתיאוריה של המלחמה. אם הדגש עובר לרוח אזי מתעסקים בהפעלת הכוח. בניין הכוח שייך יותר לחלק של הכללים. זימיני, בן תקופתו של קלאוזוביץ, נכנס בתקופה שהתעניינות הוגי הדעות הצבאיים הייתה נתונה בעיקרה לניהול מבצעים, לעיסוק במערכים קרביים ובפריסה, ומצא תחום זה כלא מניח את הדעת. הוא מצא: "[...] בכל אלה רק שיטות שלמות פחות או יותר של הטקטיקה של הקרבות, העלולות להקנות מושג רחוק משלמות על המלחמה [...]".⁵⁴ זימיני ראה את עצמו כמייסד המדע הצבאי וכזה הוא ניסה להקיף את כלל תופעת המלחמה. כמו קלאוזוביץ, גם הוא ביקר את פון בילוב על שיטתו הגיאומטרית. אולם, בניגוד לקלאוזוביץ שהפנה עורף לגישה הרציונאליסטית, זימיני, נעצר אי שם באמצע הדרך.⁵⁵

קלאוזוביץ, כאמור, ביקר את משנתו של פון בילוב כמייצג הדור הקודם של ההגות הצבאית. בילוב בחתירתו לדייקנות, התרכז במרכיבים החומריים שאותם ניתן לכופף לחישובים מתמטיים, והתעלם מהכוחות הנפשיים המפעמים במלחמה. לכן שגה בפירוש טבעה האמיתי של המלחמה ויצר תיאוריה מכאנית: את "[...] הצורך

לחזור ממגמת הרציונליזציה אל העושר הזנוח של רגשות ודמיון,⁵⁶ הוא מסביר: "רציתי להימנע בכל מחיר מכל דבר סתמי, מכל המובן מאליו."⁵⁷ בניין הכוח, כנראה, שייך לחלק המובן מאליו, לפחות מההיבט של כוחות הנפש וטבעה של המלחמה, והוא תוצא של הפעלת הכוח.

בדומה לבני זמנו האמין בילוב כי 'ניהול המבצעים' הוא הנושא האמיתי של תיאוריית המלחמה. הוא סבר שהוגי הדעות הצבאיים של ההשכלה לא גילו אותה ולכן ניגש אליה במלוא המרץ. "האסכולה הצבאית של ההשכלה כולה, עם כלליה ועקרונותיה, פשוט החמיצה את הנקודה המרכזית: טיבה האוניברסאלי של המלחמה, רוחה העומדת לעד." לאחר שגילה, לטעמו, את טבעה של המלחמה – את הרוח – כל השאר נראה זניח, יחסית, ונובע ממנו: "מהות המלחמה היא לחימה, מכאן נובעים כל מאפייני 'רוחה' העומדת לעד: עליונות העימות והקרב הגדול [...]"⁵⁸ "בעיקרה, המלחמה היא לחימה, כי הלחימה היא העיקרון האפקטיבי היחיד בכל מכלול הפעילויות הנושא את השם הכללי מלחמה."⁵⁹

קלאוזביץ, בהבנת תופעת המלחמה, התעלם באופן מופגן מבניין הכוח הצבאי ומכריכתו כנושא שלם שלא ניתן להפרדה מהפעלת הכוח. את הסיבות וההסברים האפשריים לכך פירטתי באריכות בפרק עצמו. גישתו ה'רומנטית' של קלאוזביץ יכולה להיות מובנת יותר על רקע התנגדותו הנמרצת להוגי הדעות של ההשכלה ולגישתם המנסה להכפיף את תופעת המלחמה בכללותה לשלטון התבונה.

אם נעקוב אחר התפתחות המושגים נמצא ביטוי נוסף לטביעת הרגל של תפיסה זו. אצל קלאוזביץ המונח 'אסטרטגיה' מקיף רק את הפעלת הכוח. ההפרדה בינו לבין ה'טקטיקה' היא בכך שהטקטיקה מתייחסת לקרב האחד ואילו האסטרטגיה דנה ברצף של קרבות, שנועדו לשרת את התכלית המדינית.

שלב ד': הראייה השלמה – סגירת המעגל

ההתפתחות המושגית של 'אסטרטגיה' ו'טקטיקה' מבטאת באופן מיטבי את השלמת המעגל וחזרה לראייה השלמה והכוללת של בניין הכוח והפעלתו ברמות השונות, כמכלול המלא של תופעת המלחמה.

היום אנו מגדירים 'אסטרטגיה צבאית':

[...] רכיב באסטרטגיה רבתי, ועניינו להגדיר את אופני פיתוח של

עוצמה צבאית וניצולה כדי להשיג יעדים לאומיים [...]"⁶⁰

מול ה'טקטיקה' שהיא:

המדע והאומנות של הפעלת יחידות בלחימה. הרמה שבה מתוכננים

ומתבצעים הקרבות וההתנגשויות. הרמה הנמוכה והבסיסית בין שלוש רמות ואמנות המלחמה: הרמה האסטרטגית, הרמה המערכתית והרמה הטקטית.⁶¹

כלומר, **האסטרטגיה הצבאית מכילה את בניין הכוח והפעלתו, בעוד הפעלת הכוח מצויה בכל רמות המלחמה**. האסטרטגיה הצבאית נגזרת מהאסטרטגיה רבתי המקיפה את כלל תופעת המלחמה ולא רק את הקשרה הצבאי. מחדש המושג וההבחנה הזאת הוא לידל הארט שבמשנתו סגר את המעגל של העיסוק התיאורטי השלם בתופעת המלחמה. הוא גיבש את התפיסה הכוללת שנודעת כ'אסטרטגיה של גישה עקיפה', שבמהותה אומרת כי התנגשות הכוחות המכרעת בקרב הגדול, אליבא דקלאוזביץ, תוחלף באמצעים עקיפים. אמצעים אלה הם פרי המודרניזציה ובאים לביטוי בעיקר במטוס ובטנק, המסוגלים לצלוח מכשולים יבשתיים ולעקוף אותם. פיתוח אמצעי לחימה יחיד לא ריצה את לידל הארט. הוא הטיף לבניית כוחות ומסגרות לחימה שיאפשרו את המיצוי המרבי של אמצעי הלחימה. בכך, שילב לידל הארט את כלל רכיבי המלחמה – הפעלת כוח, המוונת מיכולות, שהם פרי של פיתוח אמצעי לחימה המשפיעים וקובעים את בניין הכוח ואת ארגונו. זאת, כדי לממש את תפיסת ההפעלה הכוללת.

הערות:

- ¹ עזר גת, **מקורות המחשבה הצבאית המודרנית – ספר ראשון: מתקופת ההשכלה עד קלאוזביץ**, 'מערכות' / משרד הביטחון-ההוצאה לאור, ת"א, 2000.
- ² עזר גת, **התפתחות המחשבה הצבאית במאה העשרים**, 'מערכות', משרד הביטחון-ההוצאה לאור, ת"א, 2002.
- ³ יהודה ואלך, **תורות צבאיות – התפתחותן במאות ה-19 וה-20**, 'מערכות', משרד הביטחון-ההוצאה לאור. מהדורה שלישית. 1980.
- ⁴ סון טסו, **חכמת המלחמה**, 'מערכות', מהדורה חמישית, 1988.
- ⁵ שם, עמ' 18.
- ⁶ שם, עמ' 18-19.
- ⁷ שם, עמ' 21.
- ⁸ שם, עמ' 31.
- ⁹ ניקולו מקיאוולי, **על אמנות המלחמה**, תרגום מאיטלקית: מנחם דורמן, 'מערכות', 1964.
- ¹⁰ שם, עמ' 10.
- ¹¹ עזר גת, **מקורות המחשבה הצבאית המודרנית – ספר ראשון**, עמ' 14-15.
- ¹² מקיאוואלי, עמ' 46.
- ¹³ שם, עמ' 64.

- 14 שם, עמ' 60.
- 15 עזר גת, "מקורות המחשבה הצבאית המודרנית – ספר ראשון, עמ' 23.
- 16 שם, עמ' 27.
- 17 שם, עמ' 28.
- 18 שם, שם.
- 19 שם, עמ' 36.
- 20 שם, עמ' 37.
- 21 שם, עמ' 43-44.
- 22 יהודה ואלך, תורות צבאיות – התפתחותן במאות ה-19 וה-20, עמ' 29.
- 23 שם, עמ' 18.
- 24 שם, עמ' 23.
- 25 עזר גת, מקורות המחשבה הצבאית המודרנית – ספר ראשון, עמ' 91.
- 26 ואלך, תורות צבאיות, עמ' 23.
- 27 שם, עמ' 28.
- 28 שם, עמ' 70.
- 29 יהודה ואלך, תורות צבאיות, עמ' 70.
- 30 שם, עמ' 71.
- 31 שם, עמ' 80.
- 32 שם, עמ' 91.
- 33 שם, עמ' 112.
- 34 שם, עמ' 114.
- 35 עזר גת, מקורות המחשבה הצבאית המודרנית – ספר ראשון, עמ' 234.
- 36 שם, עמ' 235.
- 37 יהודה ואלך, תורות צבאיות, עמ' 135.
- 38 שם, עמ' 160.
- 39 שם, עמ' 162.
- 40 שם, שם.
- 41 שם, עמ' 177.
- 42 שם, עמ' 221-223.
- 43 עזר גת, מקורות המחשבה הצבאית המודרנית – ספר ראשון, עמ' 178.
- 44 שם, עמ' 185.
- 45 שם, עמ' 23.
- 46 שם, עמ' 27.
- 47 שם, עמ' 36-37.
- 48 שם, עמ' 34.
- 49 היינריך דיטריך פון בילוב, 1757-1807, פרוסי שהשתחרר מהצבא בדרגת סגן וניסה את מזלו

במסחר ובכתיבה; שם, עמ' 70-71.

⁵⁰ שם, עמ' 73.

⁵¹ שם, עמ' 44.

⁵² שם, שם.

⁵³ שם, עמ' 143.

⁵⁴ שם, עמ' 93.

⁵⁵ יהודה ואלך, תורות צבאיות, עמ' 17.

⁵⁶ עזר גת, מקורות המחשבה הצבאית המודרנית – ספר ראשון, עמ' 150.

⁵⁷ שם, עמ' 158.

⁵⁸ שם, עמ' 162.

⁵⁹ שם, עמ' 165.

⁶⁰ המילון למונחי צה"ל, ע"ע: "אסטרטגיה צבאית", עמ' 46.

⁶¹ שם, ע"ע: "טקטיקה", עמ' 226.